

Koudela Pál

Migráció és menekültügy a Koreai Népi Demokratikus Köztársaságban¹

Észak-Korea nukleáris fegyverkezése és fenyegetése a nyugati világra figyelmünk középpontjában áll, ám csupán az országból disszidáló magas rangú politikusok kerülnek az érdeklődés fókuszába. Az észak-koreai menekültek száma az elmúlt két évtizedben igen nagy mértékben nőtt, az ebből fakadó problémák Kínában és Dél-Koreában már nem csupán biztonságpolitikai, hanem társadalom- és gazdaságpolitikai kérdések, sőt nemzetközi feszültségek forrásai is. Észak-Korea még az általa aláírt nemzetközi szerződéseket is semmibe veszi, ám a fegyverkezéshez egyre nagyobb bevételre van szüksége, s ehhez a munkaerő külföldi alkalmazását is igénybe veszi – ugyancsak negligálva a legalapvetőbb emberi jogokat –, amivel viszont újabb nemzetközi feszültségeket kelt, s egyben paradox módon saját forrását is veszélyezteti.

Kulcsszavak: nemzetközi vándorlás, menekültügy, Észak-Korea, koreai disszidensek

Koudela Pál: Migration and Asylum in the Democratic People's Republic of Korea

North Korea's nuclear program and threat to the western world is in the centre of our attention but only high ranking politician defectors come into focus of interest. The number of North Korean refugees increased significantly during the last two decades, and the arising problems in China and South Korea are sources not only of security policy issues but also of social, economic and even international tensions. North Korea ignores even those international treaties which it has signed. For armament North Korea needs growing income, and uses the means of employing its workforce overseas neglecting even the most basic human rights. Nevertheless, this brings about further international tension paradoxically jeopardizing its own resources.

Keywords: international migration, asylum, North-Korea, Korean defectors

A hidegháború vége a kettészakadt ország két része közötti migrációs kapcsolatot is alapvetően megváltoztatta. Míg az 1990 előtti közel négy évtizedes időszakban mindössze 607 disszidens vándorolt Észak Koreából Dél-Koreába, ez a szám 1990 és 2007 között 11 641-re nőtt,² a disszidensek teljes száma a háborútól 2016-ig pedig több mint 29 ezer.³ Északról délre szökni közvetlen útvonalon szinte lehetetlen, tekintettel a négy kilométer széles demilitarizált zónára és a tengerek katonai és határrendészeti ellenőrzésének szigorára. A leggyakrabban használt útvonal a Kínát elválasztó folyón át vezet. Mégis,

1 A mű a KÖFOP-2.1.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosító számú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem felkérésére készült.

2 Eric BIDET: Social Capital and Work Integration of Migrants: The Case of North Korean Defectors in South Korea, *Asian Perspective*, 33. évf., 2009/2, 151–179. o., 157. o.

3 Hyung-Jim KIM, Tong-Hyung KIM: S. Korea: Senior N. Korean diplomat based in London defects [online]. 2016. 08. 17. Forrás: *Associated Press* [2016. 08. 23.].

a nehézségek ellenére, az utóbbi években egyre többen választják a tengeri útvonalat, s még katonák is átszöknek a demilitarizált övezeten át délre.⁴ Kínában viszont a disszidensek gyakran éveket töltenek kényszerűen, álnéven bujkálva, mielőtt a Koreai Köztársaságba kerülhetnének. Arról nincs hivatalos adat, hogy hányan is vannak pontosan Kínában: a 2000-es évek elején a kínai kormány becslése szerint tíz és ötvenezer között lehetett számuk, míg Dél-Korea 30-50 ezerre, az USA 75-125 ezerre, az UNHCR 50-100 ezerre, az NGO-k pedig 100-300 ezerre tették az észak-koreai menekültek számát Kínában.⁵ Az Észak-Koreából elmenekültek egy kisebb része a környező országokban, Kambodzsában, Laoszban, Vietnamban és Thaiföldön bujkál.⁶ Ezekben az országokban tovább nehezíti a helyzetüket, hogy nem beszélik egymás nyelvét, Kínával ellentétben, ahol a közös határral szomszédos területeken a lakosság egy jelentős része, mintegy kétfélmillió fő koreai származású, és beszéli a nyelvet is. Ennek ellenére különösen Thaiföld egyre népszerűbb, egyrészt, mert a határellenőrzés gyenge, másrészt azért, mert ott még akkor is hozzájutnak az ENSZ menekültügyi támogatásához, ha elkapják őket mint illegális bevándorlókat.

Az Észak-Koreából Dél-Koreába érkező bevándorlók, vagy ahogy az utóbbi kormány szereti nevezni őket: az „új telepesek” helyzete rendkívül sajátságos. A dél-koreai alkotmány harmadik szakasza értelmében ugyanis az ország területe a Koreai-félszigetre és a hozzá tartozó szigetekre terjed ki.⁷ Ennek értelmében az észak-koreaiak is dél-koreai állampolgároknak minősülnek, így nem kaphatnak menekültstátuszt sem, s a nemzetközi jogok sem érvényesíthetők velük kapcsolatban, ám ezzel ellentétben állampolgárnak tekinthetők a Koreai Köztársaságban, s azt a kötelező vizsgálatok után azonnal meg is kapják. A rokoni, kulturális és nyelvi kötelékek mellett ez is hozzátartozik annak magyarázatához, hogy túlnyomó többségük miatt választja Dél-Koreát célpontnak. 1945 és 1953 között mintegy 900 ezer észak-koreai, az akkori lakosság tíz százaléka vándorolt délre, így ott a rokoni kapcsolatok meglehetősen kiterjedtek.⁸ Azt is érdemes azonban megjegyezni, hogy mindezek ellenére beilleszkedésük nem minden esetben sikeres, sőt gyakran szembesülnek negatív előítéletekkel is, így sokan, habár korábban minden vágyuk az volt, hogy eljussanak Dél-Koreába, onnan mégis tovább vándorolnak nyugati országokba, ahol viszont már menedéjre kérnek.

A kínai határ és a menekültügy

Gyakrabban előálló nemzetközi konfliktus azonban, hogy Kína sem tekint rájuk menekültként, azzal indokolva ezt az eljárását, hogy az észak-koreai illegális határátlépők több-

4 Soo-yeon KIM: *N. Korean soldier crosses border to defect to S. Korea: military* [online]. 2016. 09. 14. Forrás: *Yonhap* [2016. 10. 14.].

5 Shin-wha LEE: Human Security and North Korean „Food Refugees”. *South Asian Refugee Watch*, 3–4. évf., 2002/1, 23–40. o., 29. o., valamint Keum-soon LEE: Cross-Border Movement of North Korean Citizens, *East Asian Review*, 16. évf., 2004/1, 37–54. o.

6 Rhoda MARGESSON, Emma CHANLETT-AVERY, Andorra BRUNO: North Korean Refugees in China and Human Rights Issues: International Response and U.S. Policy Options. *CRS Report for Congress*, Congressional Research Service, 2007. 09. 26., 17. o.

7 *Constitution of the Republic of Korea*, Republic of Korea. July 17, 1948. (utoljára módosítva: 1987. 10. 29.).

8 Andrei LANKOV: Bitter Taste of Paradise: North Korean Refugees in South Korea, *Journal of East Asian Studies*, 6. évf., 2006/1, 105–137. o., 109. o.

sége hazatér, miután élelmemhez jutott a határon túl, akik pedig mégsem tesznek így, még azoknak a bevándorlása is csupán gazdasági okokkal magyarázható, s így Kína szerint nem is tekinthetők menekültnek az 1951-es genfi egyezmény értelmében.⁹ Ez természetesen nincs így, hiszen az egyezmény tiltja olyan helyre visszaküldeni a menekülteket, ahol komoly kockázatnak vannak kitéve, de Kínának egyéb okokból sem érdeke megnyitni kapuit az észak-koreaiak előtt, márpedig azzal, ha elismerné menekült státuszukat, így tenne. Másfelől viszont egészen addig, amíg ezt a lépést meg nem teszi, a nemzetközi közösség sem tud segítséget nyújtani az inséges viszonyok közt bujkáló bevándorlóknak, így tehát a humanitárius szervezetek munkatársai illegálisan dolgoznak Kínában, többnyire turista vízummal érkezve és éjszaka ellátva feladataikat.¹⁰ Ráadásul nem csupán az 1961-es kölcsönös segítségnyújtási egyezmény van életben Kína és a KNKD között, hanem 1986-ban egy kifejezetten a határvédelmet és biztonságot rögzítő másik egyezményt is aláírtak, melyben Kína kötelezettséget vállalt, hogy az észak-koreai illegális határátlépést megakadályozza, s a határátlépőket hazatoloncolja.¹¹ Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy maga az UNHCR is átminősítette az észak-koreai menekültek státuszát, és létrehozott egy új kategóriát számukra, melyben „menekültjelölteknek” kategorizálta őket, helyzetüket aggodalomra okot adónak ítélve 2004-ben.¹²

Kína azonban hosszú időn át ennek ellenére is gyakran szemet hunyt az illegális bevándorlók érkezése felett, s most is inkább kerüli a konfliktust, amíg a menekültek nem okoznak feltűnő gondot. A rendőrség természetesen rendszeresen tart ellenőrzéseket, ám a helyi koreai lakosság gyakran családtagként jelenti be az ott bujkáló menekülteket akkor is, ha nem azok, ezzel lakcím-regisztrációt is biztosítva számukra. A nagyobb gondot valójában a Kínából való kijutás jelenti; a legtöbb menekült számára a megoldás az, hogy megfizet egy embercsempészt, aki kiviszi Kínából. Ez ugyanakkor egyszerre költséges és kockázatos eljárás, a pénzt össze kell gyűjteni, a megfelelő alkalmat pedig ki kell várni: ezért is töltenek gyakran éveket Kínában az észak-koreai menekültek.¹³ 2002 óta ráadásul egyre nagyobb számban érkeznek a határon túlról, s mind a nemzetközi szervezetek, mind a média növekvő figyelmet szentel nekik; ekként azonban már nehéz úgy tenni, mintha a probléma nem is létezne. Kína tehát szigorította a határellenőrzést és a razziákat is, 2006-ban pedig kerítést épített a koreai határ mentén, hogy az ellenőrzést megkönnyítse, az ellenőrizetlen bejutást pedig megnehezítse.¹⁴

Az észak-koreai disszidensek többsége Dél-Koreába vándorol, mindazonáltal az utóbbiak számára sem egyszerű ezt a kérdését kezelni. Míg az a néhány fő, aki a hidegháború alatt hagyta el sikeresen az északi országot, egyfajta dicsőséget szerzett, ideológiai győzel-

9 LEE: *i. m.*, 26.

10 Daniel SCHWEKENDIEK: A Meta-Analysis of North Koreans Migrating to China and South Korea. In: Rüdiger FRANK, James E. HOARE, Patrick KÖLLNER, Susan PARES (eds.): *Korea 2010: Politics, Economy and Society, Volume 4. Korea Yearbook*, Brill, Leiden, 2010, 247–270. o., 250. o.

11 *Mutual Cooperation Protocol for the Work of Maintaining National Security and Social Order and the Border Areas*. Democratic People's Republic of Korea Ministry of State Security. People's Republic of China Ministry of Public Security [online]. Forrás: nkfreedom.org [2016. 10. 29.].

12 *Office of the United Nations High Commissioner for Refugees*. Bullet point summary of the strategic presentation on UNHCR's operations in Asia and the Pacific. 29th meeting of the Standing Committee, March 9-11, 2004.

13 Hyeonsoo LEE: *Life as a North Korean Refugee* [online]. 2016. 05. 13. Forrás: *The New York Times* [2016. 10. 23.].

14 Christian CARYL: „Fed up with Kim?” [online]. 2016. 10. 09. Forrás: *Newsweek* [2016. 10. 23.].

met jelentett a Koreai Köztársaság számára szomszédja felett, s nem utolsósorban értékes információforrás is volt, jelen körülmények között a tömegessé váló bevándorlásuk már kezd gazdasági kérdéssé is válni. Mindenesetre Dél-Koreának nincs kifejezett politikai eszköztára, ami az észak-koreai menekülteket célozná. A KNDK-ból való menekülés hátterében nagyrészt nem is csak a politikai elnyomás áll, hanem legalább annyira az éhínség: ez utóbbi pedig különösen a kilencvenes években okozott nagyobb menekülthullámot Észak-Koreából.¹⁵ Annak elmúltával a kilencvenes évek végén – ebben Kínának igeza volt – a határ mentén valóban sokan visszatértek hazájukba.¹⁶ Andrei Lankov, az egyik legismertebb szakértő pontosan leírja a helyzetet. A határ nagyrészt nehezen ellenőrizhető, de az őrzékek rendszeresek, s Észak-Koreából kiszökni is leginkább két módon lehetséges: vagy egy csempészt fizet meg a disszidens, akik általában kínai koreaiak, esetleg korábbi disszidensek, vagy ami még egyszerűbb és olcsóbb, magát a határőrt vesztegeti meg. Észak-Koreában a szabad mozgás korlátozása azonban nem csupán a határookra vonatkozik: engedély kell még ahhoz is, hogy egyik városból a másikba utazzon valaki, nem csoda hát, hogy a legtöbb „szökevény” a határ mellől kerül ki.¹⁷

A kínai–észak-koreai határ két oldalán élők hagyományosan is szoros kapcsolatokat ápolnak. Ez részben a már sokszor említett, Kínában élő koreai kisebbség rokoni kapcsolatainak köszönhető, de a kulturális forradalom alatt sok kínai menekült Észak-Koreába is, s él most is ott,¹⁸ a rokoni és ismerősi hálózatok tehát átszövik a határt. A kilencvenes évek közepétől az észak-koreai élelmiszerellátás összeomlott, éhínség tört ki. A válság hatására sokan próbáltak árutermelésbe fogni, hogy legalább a családjuk számára szükséges élelmiszert előállítsák. Kis földeket műveltek meg, s ha volt többlet, akkor kereskedtek is árujukkal; így viszont egyre függetlenebbé váltak az államtól, s a dolgok szükségszerű velejárójaként annak eszmei hatásától is kezdtek eltávolodni. A kereskedelem fokozatosan áttért a határon túlra is, az élelmiszert pedig olyan árukat vásároltak, amihez nem lehetett odahaza hozzájutni. A kínai termékekkel azonban az információk is beszivárogtak Észak-Koreába, így mára az az általános vélekedés, hogy az észak-koreai kormány minden erőfeszítése ellenére az átlagos honpolgárok jóval többet tudnak a külvilágról, mint „kel-lene”. Manapság tévéadásokat fognak a határ mentén, sőt, a kínai kereskedők által felvett tévéműsorok délebbre is eljutnak,¹⁹ egyre világosabb tehát a lakosság számára az is, hogy Dél-Korea sikeresebb északi társánál.²⁰

15 Peter BECK, Gail KIM, Donald MACINTYRE: *Perilous Journeys: The Plight of North Koreans in China*. In: Rüdiger FRANK, James E. HOARE, Patrick KÖLLNER, Susan PARES (eds.): *Korea Yearbook, Volume 1. Politics, Economy and Society*, Brill, Leiden, 2007, 253–281. o., 254. o.

16 Andrei LANKOV: *North Korean Refugees in Northeast China*, *Asian Survey*, 44. évf., 2004/6, 856–873. o., 860. o.

17 W. Courtland ROBINSON, Myung Ken LEE, Kenneth HILL, Gilbert M. BURNHAM: *Mortality in North Korean Migrant Households: A Retrospective Study*, *The Lancet*, 354. évf., 1999/9175, 291–295. o., 294. o.

18 Jaeun KIM: *Contested Embrace: Transborder Membership Politics in Twentieth-Century Korea*, Stanford University Press, Stanford, 2016, 164. o.

19 Andrei LANKOV: *The real North Korea: life and politics in the failed Stalinist utopia*, Oxford University Press, Oxford, 2013, 225. o.

20 Andrei LANKOV: *The North Korean Issue: What Can Be Done?* In: *Navigating Turbulence in Northeast Asia: The Future of the U.S.-ROK Alliance*. *U.S.-Korea Academic Symposium*. Korea Economic Institute, Washington, 2010, 77–92. o., 86. o.

Észak-Korea „migrációs politikája”

A Koreai Népi Demokratikus Köztársaságban nincs kifejezetten migrációs politika abban az értelemben, ahogyan ez releváns lenne a makrorégióon belüli különbségek leírására. Ez a kijelentés azonban azt a rejtett optimizmust takarja, mely szerint a diktatúra napjai meg vannak számlálva, s ezért nem tekintünk rá tartós tényezőként a régió sorsát illetően. A külföldre utazás tilos, és habár 1981-ben a KNNDK aláírta a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát,²¹ 1997-ben az ENSZ főtitkára kapott egy értesítést az észak-koreai kormánytól, amiben az állt, hogy az visszavonja korábbi csatlakozásukat. Ilyenre ugyan technikailag nincs lehetőség a szerződés feltételei szerint, s erről hivatalos válaszban értesítést is küldött az ENSZ,²² mindez azonban mintsem változtatott azon, hogy a KNNDK-ban azóta sem biztosítják a szabad helyváltoztatás jogát. Aki mégis engedélyt kap, hogy külföldre utazzon, mint időnként a magas tisztséget betöltő személyek, azoknak is legalább egy családtagját túszként otthon tartja a kormány. Az ő kiutazásuk hátterében, pontosabban annak hátterében, hogy ki utazhat és ki nem, a szongbun-rendszer fennmaradása húzódik meg, egy tradicionális társadalmi hierarchiáé, amelyben az emberrel vele született megbízhatósága határozza meg annak társadalmi pozícióját.²³ A privilegizált „magosztályhoz” 2-3 millióan tartoznak Észak-Koreában.

A kiutazásokat egyébként is csak párosával engedi a kormány, hogy a résztvevők ellenőrizhessék egymást. Így még az ő disszidálásuk is viszonylag ritka, mint például 2016 nyarán azé a londoni nagykövetségen tartózkodó miniszteré, aki családjával Dél-Koreába utazott, s aki ott védelmet is kapott. A legmagasabb tisztséget viselő disszidens ezidáig Hvang Dzsangjop, aki a Legfelsőbb Népi Gyűlés, vagyis a törvényhozás korábbi elnöke volt 1972 és 1982 között, s aki annak idején Észak-Korea kommunista ideológiáját is megalkotta. Ő 1997-ben, Tokióból hazatérve egyszerűen besétált Dél-Korea pekingi nagykövetségére.²⁴ A disszidenseket, így őt is természetesen nyomban hazaárulónak minősítették, akikről tehát kiderül, hogy elhagyták az országot, azoknak hazatérni igen kockázatos. Az észak-koreai kormány ugyanis sosem bocsát meg azoknak, akik nem tértek vissza. Az előbb említett magas rangú vezetővel egy évben disszidált Kim Dzsongil első szeretőjének és első gyermeke anyjának unokaöccse, akit tettéért bérnyilkosok gyilkoltak meg dél-koreai otthonában; ezt a tettet a dél-koreai miniszterelnök egyértelműen a Hvang szökéséért elkövetett bosszúként értelmezte.²⁵ Hvangot egyébként tizenhárom évvel később, 2010-ben ugyancsak megpróbálták likvidálni, ám akkorra Dél-Korea már felkészült az ilyen támadásokra, és az álház bérnyilkosokat időben elfogták.

21 *International Covenant on Civil and Political Rights* [online]. 1966. 12. 16. New York. Forrás: United Nations Treaty Collection [2016. 10. 23.].

22 *United Nations*. *International Covenant on Civil and Political Rights*. Adopted by the General Assembly of the United Nations on 16 December, 1966. Notification by the Democratic People's Republic of Korea. C.N. 467. 1997. Treaties-10. (Depositary Notification).

23 Robert COLLINS: *Marked for Life: SONGBUN, North Korea's Social Classification System*, The Committee for Human Rights in North Korea, Washington, 2012.

24 *Highest-ranking N. Korean defector found dead* [online]. 2010. 10. 10. Forrás: Korea Times [2016. 10. 23.], valamint Barbara DEMICK: *Nothing to Envy: Real Lives in North Korea*, Spiegel & Grau, New York, 2010. 66. o.

25 Andrew POLLACK: *Korean Shooting is Casting Cloud on Signs of Thaw*, *The New York Times*, 1997. 02. 17.

A disszidálás az utóbbi években egyre gyakoribbak, 2016-ban egy észak-koreai étteremből mind a tizenkét alkalmazott és a vendéglő vezetője együtt szökött Dél-Koreába. Ez az augusztusban megszökött miniszter vélhetően a vélegtekig felbosszantotta Kim Dzsongunt, mégpedig olyannyira, hogy a dél-koreai kormány hivatalos állásfoglalása szerint újabb bérgyilkosokat küldött Dél-Koreába és más országokba is, ami következtében ők kénytelenek voltak az antiterrorista elhárítást fokozni országukban.²⁶ Nem állítható tehát teljes egészében, hogy nincs „migrációs politika” Észak-Koreában, csupán annak jellege eltérő a megszokottól. A fenti események hatására 2016 augusztusában a KNDK – 1953 júliusa óta először – ismét aknásítani kezdte a demarkációs vonal északi oldalát, vélhetően éppen a frontvonalon működő katonáit megakadályozandó a disszidálásban, habár a korábban dezertált észak-koreai katonák sosem a fronton szolgálatot teljesítők közül kerültek ki, de mára már számítani lehet zavargásokra is körükben.²⁷

A kilencvenes évek éhínségében maga a KNDK is félig-meddig szemet hunyt az illegális kivándorlás fölött,²⁸ tekintettel arra, hogy sokan csak élelemért, megélhetésért hagyták el az országot, s a büntetésük is jóval enyhébb, csupán egy hónap munkatábor volt. Ennek hatására azonban évi háromezerre nőtt a Kínába vándorlók száma. Ott sokakat a rokonai látnak el vagy foglalkoztatnak, de azok közül, akiknek nem élnek odaát rokonai, a legtöbben, még ha illegálisan is, szintén igyekeznek munkát vállalni. Ők többnyire bányákban, építkezéseken vagy a mezőgazdaságban, illetve éttermekben, boltokban, esetleg szobalányként dolgoznak.²⁹ Azok közül, akiket pénzért segítettek át a határon, sokan anynyira eladósodnak, hogy kvázi szolgásgorba jutnak; az új évezred elejére pedig megjelent a házassági migráció is, majd hamarosan ötvenezerre becsülték azok számát, akik – zömmel nők – „beházasodtak Kínába”.³⁰

Az észak-koreai menekültek helyzete

A partnerkeresés, történjen személyesen vagy közvetítón keresztül, a menekültek számára egyfajta túlélési stratégia. Kelet-Kína agrárterületein az iskolájukat már befejezett, ám még nőtlen korcsoportban a férfi–nő arány tizennégy az egyhez, így a kereslet a nők iránt igencsak nagy.³¹ Ez részben az egygyermek-politikának, részben viszont a fiúgyermeket preferáló konfucianus hagyományoknak köszönhető jelenség; másfelől azonban annak tudható be, hogy a nők, különösen a Kínában élő koreai nők, nagyobb számban vándoroltak munkát vállalni Kína nagyvárosaiba vagy Dél-Koreába.³² Nem meglepő tehát az sem,

26 Makino YOSHIHIRO: *North Korea said to be dispatching hit teams to kill defectors* [online]. 2016. 08. 23. Forrás: Asahi Shimbun [2016. 10. 23.].

27 N. Korea lays land mines near border to prevent defection by soldiers: sources [online]. 2016. 08. 23. Forrás: Yonhap News Agency [2016. 10. 23.].

28 SCHWEKENDIEK: *i. m.*, 252. o., valamint CHARNY: *i. m.*, 88. o.

29 LANKOV: *North Korean Refugees... i. m.*, 862. o.

30 SCHWEKENDIEK: *i. m.*, 252. o.

31 Byung-Ho CHUNG: *Living Dangerously in Two Worlds: The Risks and Tactics of North Korean Refugee Children in China*, *Korea Journal*, 43. évf., 2003/3, 192–211. o., 198. o., valamint Suzhuo LI, Yan WEI, Qunbai JIANG, Marcus W. FELDMAN: *Imbalanced Sex Ratio at Birth and Female Child Survival in China: Issues and Prospects*. In: Isabelle ARTANÉ, Christophe Z. GUILMOTO (eds.): *Watering the Neighbours Garden: The Growing Demographic Female Deficit in Asia*, Committee for International Cooperation in National Research in Demography, Paris, 2007, 25–49. o.

32 Jasper BECKER: *Hungry Ghosts: Mao's Secret Famine*, Henry Holt and Company, New York, 1996, 330. o.

hogy a menekültek háromnegyede nő, habár ez annak is betudható, hogy Észak-Koreában ők sokkal mobilisabbak, mint a férfiak.³³ Az ő problémájuk leginkább abból származik, hogy a házasságok többsége közvetítőkön keresztül zajlik, akik egész egyszerűen eladják a menyasszonyt, s olyan házasságba kényszerítik, amiben később kizsákmányolják őket, rosszabb esetben pedig bordélyházaknak vagy karaoke báróknak adják el a szerencsétlen észak-koreai áldozatokat.³⁴ A pénz egésze persze az ügynökhöz kerül, aki kapcsolatot tart fenn az észak-koreai családokkal és a határőrökkel is, de még így is előfordul, hogy nem rászedik, csupán elrabolják a nőket, és úgy kényszerítik prostitúcióra őket Kínában vagy Japánban. 2002 óta mindenestre úgy tűnik, hogy az észak-koreai hajadonok is óvatosabbak lettek, mert a házasságközvetítőkön keresztül kötött kapcsolatok száma ekkortól némileg csökkenni kezdett.³⁵

A menekültek egy jelentős részét Kína másfél évtizede már visszatoloncolja Észak-Koreába, aminek a következményei rájuk nézve széles körben ismertek: az internálótábortól a kikényszerített abortuszon át a nyilvános kivégzésig terjednek a büntetések.³⁶ A krízishelyzetre még az Egyesült Államok törvényhozása is reagált, amennyiben 2004-ben, hosszas procedúra után, beiktatták az észak-koreai menekültek emberi jogairól szóló törvényt, mely négy évig volt hatályos, és amit 2008-ban újabb négy évre hosszabbítottak. A szabályozás lényege egyfelől az USA-ba érkező menekültek helyzetének könnyítése, másfelől segítségnyújtás az észak-koreai humanitárius helyzetben akár jogi úton, akár a közreműködő NGO-knak adott támogatás formájában.³⁷ Ugyanakkor az amerikai vezetés azt szeretné elérni, hogy Kína ne toloncolja vissza az észak-koreai menekülteket, ezt ugyanis az ENSZ-nek nem sikerült megoldania, annak ellenére, hogy az 1951. évi genfi egyezmény azt egyértelműen tiltja. Az Egyesült Államokban 2012-ben pedig újra meghosszabbították a fenti jogszabály hatályát egészen 2017-ig.

Az USA-ba – s ennek érthető módon biztonságpolitikai okai is vannak – kevés észak-koreai menekült érkezik; ám más nyugati országokban is viszonylag kis számú menekültről beszélhetünk, annak ellenére, hogy számos európai ország garantálja a befogadásukat. Érdemes még megemlíteni a külföldi tanulmányútról nem hazatérő, például a hatvanas évek óta Oroszországba küldött diákokat, de különösképpen fontos szót ejteni arról a második világháború után Japánból Észak-Koreába hazaköltöző 93 340 személy-

33 Jiyoung SONG: Complex human security in North Korean irregular migration. In: Jiyoung SONG, Alistair D. B. COOK (eds.): *Irregular Migration and Human Security in East Asia*. Routledge, New York, 2014, 137–155. o., 141. o.

34 Joel R. CHARNY: North Koreans in China: A Human Rights Analysis, *International Journal of Korean Unification Studies*, 13. évf., 2004/2, 75–97. o., 83. o., valamint Pierre RIGOULOT: *Nordkorea*, Kiepenheuer & Witsch, Koeln, 2003, 43. o., valamint LANKOV: *North Korean Refugees... i. m.*, 861. o.

35 Hazel SMITH: North Koreans in China: Sorting fact from fiction. In: Tsuneo AKAHA, Anna VASSILIEVA (eds.): *Crossing national borders: human migration issues in Northeast Asia*, United Nations University Press, Tokyo, 2005, 165–191. o., 180. o.

36 Liz TOWNSEND: *North Korean Refugees Face Forced Abortion and Infanticide*, [online]. 2002. Forrás: National Right to Life News [2016. 10. 24.] valamint David HAWK: *The Hidden Gulag: Exposing North Korea's Prison Camps: Prisoner's Testimony and Satellite Photographs* [online]. 2004. Forrás: davidrhawk.com [2016. 10. 24.], valamint Melanie KIRKPATRICK: *Escape from North Korea: The untold story of Asia's underground railroad*, Encounter Books, New York, 2012, 7. o.

37 H.R. 4011 (108th): *North Korean Human Rights Act of 2004*. United States Congress. valamint H.R. 5834 (110th): *North Korean Human Rights Reauthorization Act of 2008*. United States Congress. valamint *North Korean Human Rights Act – 2012 Reauthorization*. United States Congress.

ről, akik közt a többség egyébként még csak nem is északi, hanem dél-koreai volt.³⁸ Az ő okaik között részben a tudatlanság szerepelt, részben a japán bánásmód, vagyis az, hogy 1952-től hatályos bevándorlási törvény következtében elvesztették korábbi japán állampolgárságukat,³⁹ így nem kaphattak lakhatási támogatást sem, de még az ötvenes években bevezetett egészségbiztosításhoz sem férhettek hozzá.

Hogy mégis miért választották ilyen sokan Észak-Koreát Dél-Korea helyett, annak részben az is oka, hogy Kim Ir Szen támogatta betelepedésüket, propagálta azt, s 1958-ban külön hazatelepítési rendszert hozott létre számukra; az Észak-Koreába visszatelepülés pedig egészen 1984-ig folytatódott. Fogadóközpontok, oktatási programok, lakhatás és munkaajánlatok szerepeltek az eszköztárban, és a Japánban élő koreaiak egyik szervezeten, a *Cshongrjonon* – a ma is legjelentősebb szervezetükön, s nagykövetség híján akként is funkcionáló intézményen – keresztül is reklámozta a hazatelepülést.⁴⁰ Az észak-koreai vezetés célja ezzel a hazai gazdaság serkentése volt, de a hazatelepülők – köztük 6730 japán, abból is 1861 nő, aki koreaihoz ment feleségül – rövidesen rájöttek, hogy az élet korántsem olyan Észak-Koreában, mint ahogy azt elképzelték. Ők szerettek volna visszatérni Japánba, ám a tartózkodási engedélyüket a kiutazás előtt a japán hatóságok begyűjtötték, ez tehát gyakorlatilag lehetetlen volt. Végül a kilencvenes években 150-en nagy nehezen hazaköltöztek, köztük még néhány japán is.⁴¹

Bevándorlásról a KNDK-ba nem beszélhetünk, csupán beutazókról, de még ez is igen körülményes procedura, általában üzletemberekről, befektetőkről és turistákról van szó, akik a dél-koreai Egyesítési Minisztérium szándékát követik, ami pedig kifejezetten a két ország közeledésének elősegítése.⁴² Éppen ez a háttere annak is, hogy – mint említettük – nincs kifejezetten az észak-koreaiak bevándorlását célzó migrációs politika a Koreai Köztársaságban. Valójában még az integráció is igen egyszerű eszközökkel írható le Dél-Koreában. A hidegháború alatt megszökött, főként vezetőkből vagy egyéb befolyásos emberekből álló menekültek igen bőséges anyagi juttatásokat és szolgáltatásokat kaptak politikai értéküknek köszönhetően. A 2000-es évekre, a nagyobb számú és a társadalmi ranglétrán alacsonyabban álló bevándorlók már csak egyszeri pénzbeli támogatáshoz jutottak érkezésükkor, melynek összege ráadásul folyamatosan csökkent, 2005-ben már csak kilencezer dollár volt. Ezt követően két évig negyedévente utaltak nekik még beilleszkedési juttatást és lakhatási támogatást. Ma a megérkezést követő vizsgálat, a családi kapcsolatok megkeresése és a státuszukkal kapcsolatos hivatalos döntéshozatal után tizenkét hetes oktatáson kell részt vennie a menekültnek, ami a beilleszkedését hivatott elősegíteni. Ezt követően öt éven keresztül jár munkavállalási, lakhatási, oktatási támogatás a kormánytól, amely 91 regionális intézményt is fenntart ebből a célból. Emellett országszerte 28,

38 Tessa MORRIS-SUZUKI: *Exodus to North Korea: Shadows from Japan's Cold War*, Rowman & Littlefield Publishers, Inc, Plymouth, 2007, 11–12. o.

39 Atsushi KONDO: The Development of Immigration Policy in Japan, *Asian and Pacific Migration Journal*, 11. évf., 2002/4, 415–436. o., 418. o.

40 Anthony DiFILIPPO: *US-Japan-North Korea Security Relations: Irrepressible Interests*, Routledge, London, 2013, 153. o.

41 Tessa MORRIS-SUZUKI: The Forgotten Japanese in North Korea: Beyond the Politics of Abduction, *The Asia-Pacific Journal*, 7. évf., 2009/2, 1–19. o., 5. o., valamint Yong Mok KIM: *The Dilemma of North Korea's Japanese Wives* [online]. 1997. Forrás: *Japan Policy Research Institute Critique*, 4. évf., 1997/10. [2016. 10. 23.].

42 Hiroyuki TANAKA: *North Korea: Understanding Migration to and from a Closed Country* [online]. 2008. 01. 07. Forrás: Migration Policy Institute [2016. 10. 23.].

az alkalmazkodást segítő központot működtetnek az NGO-k is, ahol pszichológiai és kariertanácsadást és egyéb támogatásokat is kaphatnak az ott jelentkező bevándorlók.⁴³

Szervezett munkaerő-kiközvetítés

Végezetül, s hogy kissé vitassuk is saját korábbi állításunkat, miszerint nincs Észak-Koreában a régió szempontjából releváns migrációs politika, mégiscsak megvan a lehetősége annak, hogy a következőket több szempontból is értelmezzük. Még egy kommunista diktatúra számára is szükség van pénzre, ha nem is igyekszik megteremteni a társadalmi biztonság és a hétköznapi élet működésének anyagi feltételeit, akkor legalább az elit számára és persze főként a fegyverkezéshez. Így tett tehát a KNDK már akkor, amikor a Japánból hazavándorlókat csábította az országába, s ez az oka annak is, hogy még ma is munkásokat küld külföldre. Szerződéses dolgozókat persze már a hidegháború vége előtt alkalmaztak a baráti szocialista országokban, ám 1991 után ezt kezdték visszafogni Észak-Koreában. Az elmúlt években, különösen 2011, vagyis Kim Dzsongun hatalomra kerülése óta ez a tevékenység újra fokozódni látszik. Mindjárt az elején hozzá kell azonban tenni, hogy az ebből származó bevételek egészét a nukleáris fegyverkezésre költik,⁴⁴ ami egyfelől nehezen nevezhető kivándorláspolitikának, de még migrációs gazdaságpolitikának sem; másfelől viszont az így nyert pénz hamar kimerülő forrást jelent, így tehát további növekedést tesz szükségessé, s ez a jövőre nézve mindenképpen elgondolkodtató.

Észak-Korea bilaterális egyezmények keretében küldi ki dolgozóit az egyes országokba három-ötéves szerződésekkel, melyeket elvileg akárhányszor lehet hosszabbítani, de bármikor meg is szüntetheti az állam, mindez a dolgozó lojalitásától függ csupán. Jelenleg 52–53 ezer munkásról lehet szó, akik nagyjából 150–230 millió dollár bevételt jelentenek az országnak évente, habár a becslések nagyon különböző számokat adnak meg a húszezettől a százötvenezer főig, s egészen a 2,3 milliárd dolláros bevételig.⁴⁵ Mindennek természetesen története van, s ahogyan említettük, 1953 után elsősorban a Szovjetunióhoz és a kelet-európai országokhoz kötődik. A koreai háború után talán az egyetlen igazán átfogó szocialista szolidaritás mutatkozott meg abban, ahogyan a Szovjetunió, Kína és a kelet-európai országok összefogtak a romokban heverő Észak-Korea újjáépítésére. Paradox módon egyébként az utóbbi ellenségesen reagált a számára túlzott függőséget jelentő segítségnyújtásra, s a nagy baráti összefogás ennél fogva nagyban hozzájárult mind a Kína és a Szovjetunió közötti baráti kapcsolat megromlásához, mind pedig az autoriter rendszer kiépüléséhez a KNDK-ban.⁴⁶ De dolgoztak már a háború előtt is észak-koreaiak Szibériában: az oda kivándorolt koreaiak nagy része ugyan a déli provinciákból érkezett a japán

43 Settlement Support Process for North Korean Refugees [online]. Forrás: Ministry of Unification [2016. 10. 23.].

44 Greg SCARLATOIU: *Statement of Greg Scarlatoiu, Executive Director, Committee for Human Rights in North Korea at the hearing of the Tom Lantos Human Rights Commission entitled "North Korea's Forced Labor Enterprise: A State-Sponsored Marketplace in Human Trafficking, April 29, 2015* [online]. Forrás: The Committee for Human Rights in North Korea [2016. 10. 23.], 2. o.

45 International Network for the Human Rights of North Korean Overseas Labor (INHL): *The Conditions of the North Korean Overseas Labor*. INHL, Seoul, 2012, valamint Stephanie NEBEHAY: *U.N. Expert to Probe Conditions of North Korean Workers Abroad* [online]. 2015. 03. 16. Forrás: Reuters [2016. 10. 23.].

46 Charles K. ARMSTRONG: *Fraternal Socialism: The International Reconstruction of North Korea, 1953–62, Cold War History*, 5. évf., 2005/2, 161–187. o.

megszállítás alatt, de a szahalini építkezésekre Sztálin már a negyvenes években nyolcezer észak-koreai munkást toborzott. Habár Sztálin egyáltalán nem támogatta, hogy bárki Dél-Koreába hazaköltözzön, 1954-ben az észak-koreai munkásokkal kapcsolatban mégis másként döntött, s közölte is a helyi rendőrséggel új elképzeléseit. Ez idő tájt azonban már az észak-koreai hírszerzés is megkezdte működését Szibériában, s felbuzdulva a Japánban elért sikerein, igyekezett a Szovjetunióban élő koreaiakat meggyőzni, hogy költözzenek haza, a félsziget északi részébe. A rákövetkező években mintegy négyezer fő valóban a KNDK-ba repatriált.⁴⁷

Az ötvenes évek végére azonban már egyetlen koreai sem akart Észak-Koreába költözni a Szovjetunióból, s az 1980-as évekig szegyenkezve gondoltak még koreai mivoltukra is, olyannyira elvesztette korábbi népszerűségét Kim Ir Szen országa. Addigra ugyanakkor már 25 ezer észak-koreai favágó dolgozott a Szovjetunióban, s 1966-ban Kim Ir Szen és Brezsnyev titkos találkozásán további évi 15–20 ezer munkás kiutazásáról állapodtak meg.⁴⁸ A hatvanas években a KNDK még főként börtönbüntetésüket töltő bűnözőket küldött a szibériai erdőségekbe, s cserébe fegyvereket és kezdetleges műszaki cikkeket kapott, ám 1995-ben Oroszország és Észak-Korea ismét megállapodott abban, hogy az utóbbi favágókat, mégpedig évi tízezer főt küld oda. A három évre szóló szerződés ekkor már tartalmazott olyan előírásokat is, melyek kötelezték az észak-koreai felet az emberi jogok betartására a Tengermelléki Határterületen létesített táboraiban, s hogy az orosz törvényeket is érvényesíteni lehessen, ha szükséges lenne beavatkozni. Az észak-koreai örök kegyetlenkedése és a gyakori kivégzések addigra ugyanis már nemzetközi botrányt keltettek. Ezt követően azonban gyorsan csökkent az észak-koreai favágók száma Oroszországban, tekintettel a fakitermelés hanyatlására, s 2006-ban már mindössze kétezren dolgoztak odaát.⁴⁹

A kilencvenes évek óta Ázsia, Afrika, a Közel-Kelet és Európa negyvenöt országába küldött már munkásokat a KNDK, s a Bizottság az Észak-Koreai Emberi Jogokért jelentése szerint jelenleg is tizenhat államban vannak dolgozói.⁵⁰ Az Egyesült Államok Szenátusa Külügyi Bizottságának 2016. augusztus 24-i jelentése szerint az észak-koreai munkásokat foglalkoztató országok száma huszonhárom.⁵¹ A kommunista rezsim legnagyobb gondja ma is az, ami már a hetvenes években volt: az Oroszországban dolgozó favágók – akik ugyan még a szibériai erdőben is jobban érezték magukat, mint otthon – mégis minél előbb igyekeztek megszökni a szigorúan őrzött munkatáborokból, s disszidálni például a vlagyivosztoki amerikai konzulátuson keresztül. Az azóta eltelt évtizedek során éppen ezért egyre inkább olyan megbízhatónak ítélt férfi munkásokat toboroz a pártvezetés, akiknek feleségük és legalább egy, de lehetőség szerint több gyereke is otthon marad,

47 Andrei LANKOV: *N. Korean Mirage Collapses in Sakhalin* [online]. 2009. 10. 23. Forrás: The Korea Times [2016. 10. 29.].

48 Larisa V. ZABROVSKAYA: *The Korean Peninsula and the Security of Russia's Primorsky Krai (Maritime Province)*. In: Clay James MOLTZ, Alexandre Y. MANSOUROV (eds.): *The North Korean Nuclear Program: Security, Strategy and New Perspectives from Russia*, Routledge, New York, 2012, 179–197. o., 188. o.

49 Seung-Ho JOO: *North Korean Policy toward Russia*. In: Tae-Hwan KWAK, Seung-Ho JOO (eds.): *North Korea's Foreign Policy Under Kim Jong Il: New Perspective*, Ashgate, Farnham, 2009, 179–209. o., 206. o.

50 SCARLATOIU: *i. m.*, 3. o., valamint Chang-Hoon SHIN, Myong-Hyun Go: *Beyond the UN COI Report on Human Rights in DPRK*. The Asan Policy Institute, Seoul, 2014, 21. o.

51 Jae-soon CHANG: *23 countries host N. Korean laborers: State Department report*, [online]. 2016. 08. 31. Forrás: Yonhap News Agency [2016. 10. 31.].

mintegy garanciaként (habár a tús szó megfelelőbb lenne a helyzet pontos leírására). So-kaíg az egyik legismertebb példa a cseh kisvárosok, eldugott falvak ruha- és bőrgyáraiban dolgozó négyszáz észak-koreai munkás helyzete volt. Az ő felügyeletükkel a nagykövetség hivatalnokai voltak megbízva, akik egyben a fizetések hazautalását is garantálták; a munkások ugyanis csak annak egy töredékét kapták kézhez, a legnagyobb része ugyanis az államhoz vándorolt. A cseh gyárosok persze kedvelték a szótlantul, a minimálbérért igen hatékonyan dolgozó nőket, akik például a Mercedes, BMW és a Renault számára varrták a textilhuzatokat. Ám sem a munkakörülmények, sem a nukleáris fegyverkezés támogatása nem talált értő visszhangra Prágában, s a nemzetközi szervezetek, valamint olyan hazai személyiségek, mint Václav Havel nyomására 2006-ban leállították az észak-koreaiak foglalkoztatását Csehországban.⁵²

Manapság a KNDK-ban is ügynökségek közvetítik ki a munkaerőt, így például Közel-Keletre a Phenjani Határon Túli Építőipari Vállalat.⁵³ Az ügynökségek persze vagy államiak, vagy annak szigorú felügyelete alatt állnak, s gyakorlatilag közvetlenül fizetnek is annak a munkaerő bérbevételéért. Az is előfordul, hogy a fizetést közvetlenül a közvetítő kapja, s a már említett igen kevés juttatást egy összegben fizeti ki a dolgozónak a szerződése lejártakor. De még a 2004-ben indult Keszong Ipari Parkban, az ott működő 123 dél-koreai vállalat által foglalkoztatott 53 ezer észak-koreai munkás bére is közvetlenül az államhoz vándorol.⁵⁴ Hogy az észak-koreai állam által alkalmazott kényszermunka és a munkaerő-politika némi viszonyítást kapjon, fontos megjegyezni, hogy a külföldön dolgozó állampolgárok, akik egyébként is a kedvezményezettek közül kerülnek ki, még így is sokkal jobban járnak, mint akik otthon maradnak. A KNDK-ban egészen általános az, hogy az emberek nem rendelkeznek saját idejük, illetve munkaerejük felett: például a diákoknak rendszeresen abba kell hagyniuk az iskolát tavasszal és ősszel, hogy a mezőgazdasági idénymunkákban segítsenek, s a dolgozókat is rendszerint arra kényszerítik, hogy a munkájukon kívül vashulladékot gyűjtsenek a gyáraknak, vagy köveket az útépitésekhez.⁵⁵ A kizsákmányolás számtalan érdekes elemét nem feladatunk itt felsorolni, de megjegyzendő, hogy sok esetben az észak-koreai munkásnak még meg is kell vesztegetnie a megfelelő hivatalnokot, hogy külföldi munkavégzésre való alkalmasságának elismertetését segítse egyengetni.

A munkásokat az egészségügyi vizsgálat mellett természetesen teljes körű általános inspekció is szűri, ellenőrzi: az engedélyt pedig vagy a Munkáspárt titkára adja ki – tekintettel arra, hogy a dolgozók kilencven százaléka párttag –, vagy az Állambiztonsági Hivatal ügynöke, vagy a munkahely vezetője állítja ki. A fokozott biztonsági ellenőrzés dacára a felügyelők első dolga a kiutazás után az, hogy az alkalmazottak útlevelit elvegyék, s azt ők legközelebb már csak a határon kapják vissza a hazafelé vezető úton. Az inspektorok később is folyamatosan velük maradnak, miközben napi 12–16, nem rit-

52 Mindy Kay BRICKER: [North Koreans in Czech jobs: Slave labor? - Asia - Pacific - International Herald Tribune](#) [online]. 2006. 11. 08. Forrás: *The New York Times* [2016. 10. 29.].

53 SCARLATOIU: *i. m.*, 4. o.

54 Alistair GALE: [Pyongyang Threatens to End Venture](#) [online]. 2013. 04. 08. Forrás: *The Wall Street Journal* [2016. 10. 29.].

55 John SIFTON: [North Korea's Forced Labor Enterprise: A State-Sponsored Marketplace in Human Trafficking](#). Testimony of John Sifton, Asia Advocacy Director, Human Rights Watch. Tom Lantos Human Rights Commission. United States Congress [online]. 2015. 04. 29. Forrás: Human Rights Watch [2016. 10. 29.].

kán húszórás munkaidejüket töltik, sőt még a havi egy-két szünnapon is vigyáz rájuk.⁵⁶ A felügyelők azonban korruptak, s kenőpénz ellenében engedik a munkásoknak, hogy mellélakást is vállaljanak. Ez viszonylag általános például az orosz tajgán, a nyári időszakban, amikor egyébként is felázik a talaj, s dolgozni nehézkes. De a munkások megteszik ezt a saját munkaidejükben is, s a közel-keleti építkezéseken gyakran elszegődnek egy-egy délkelet-ázsiai vendégmunkás helyett dolgozni. Az utóbbi napi negyven dollárért van szerződötve, de a fele összegért inkább észak-koreai kiségitőket bérel fel, akik elvégzik a feladatát, s eközben ők maguk is valamilyen másik munka után néznek, ezzel is növelve jövedelmüket. A szerencsétlen észak-koreainak persze ezen a húsz dolláron osztoznia kell a három ellenőrrel is, így végül alig marad valamije, de még így is jobban jár, mint ha teljesíti az állam által ráruházott feladatot azért a kevés „zsebpénzért”, ami hivatalosan jár neki. Miután lejár a szerződésük és hazautaznak, az állambiztonság még legalább három évig ellenőrzés alatt tartja őket.⁵⁷

Észak-Korea nem tagja a Nemzetközi Munkaügyi Szervezetnek, s bár saját állítása szerint nem sérti az ENSZ ide vonatkozó szabályait, vagyis nem végeztet sem kényszer-, sem szolgamunkát, azért azt mindegyik fél tudja, hogy mégis így van. A megoldást tehát sokkal inkább a civil szervezetek hozhatják el, amennyiben az észak-koreai munkásokat foglalkoztató országok mindegyike tagja a fenti szervezeteknek, s amelyekben érvényesülnek az emberi jogok. Ezen országokra tehát nyomást lehet és szoktak is gyakorolni az NGO-k; a KNDK pedig, ha egyre növekvő mértékben akar részt venni a nemzetközi munkaerőpiacon, hogy növekvő igényeit kielégítse, akkor kénytelen lesz alkalmazkodni a változó feltételekhez is. 2015-ben ugyanis még Katarban is elbocsájtották az ott foglalkoztatott észak-koreai munkások felét, mondván, hogy azok megszegték a munkajogi előírásokat;⁵⁸ abban a Katarban, amelyik a világon talán a legszörnyűbb körülmények között dolgoztatja a népessége 87 százalékát kitevő bevándorlókat.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ARMSTRONG, Charles K.: Fraternal Socialism: The International Reconstruction of North Korea, 1953–62, *Cold War History*, 5. évf., 2005/2, 161–187. o.
- BECK, Peter, Gail KIM, Donald MACINTYRE: Perilous Journeys: The Plight of North Koreans in China. In: Rüdiger FRANK, James E. HOARE, Patrick KÖLLNER, Susan PARES (eds.): *Korea Yearbook, Volume 1. Politics, Economy and Society*, Brill, Leiden, 2007, 253–281. o.
- BECKER, Jasper: *Hungry Ghosts: Mao's Secret Famine*, Henry Holt and Company, New York, 1996.
- BIDET, Eric: Social Capital and Work Integration of Migrants: The Case of North Korean Defectors in South Korea, *Asian Perspective*, 33. évf., 2009/2, 151–179. o.
- BRICKER, Mindy Kay: North Koreans in Czech jobs: Slave labor? - Asia - Pacific - International Herald Tribune [online]. 2006. 11. 08. Forrás: *The New York Times* [2016. 10. 29.]
- CARYL, Christian: Fed up with Kim? [online]. 2016. 10. 09. Forrás: *Newsweek* [2016. 10. 23.]
- CHANG, Jae-soon: 23 countries host N. Korean laborers: State Department report [online]. 2016. 08. 31.

56 Alain DEVALPO: North Korean slaves [online]. 2006. 04. 08. Forrás: *Le Monde Diplomatique* [2016. 10. 29.].

57 SCARLATOIU: *i. m.*, 5. o.

58 Eunjung CHO: Qatari Firm Fires North Koreans, Cites Labor Exploitation [online]. 2015. 05. 07. Forrás: *Voice of America* [2016. 10. 29.].

- Forrás: *Yonhap News Agency* [2016. 10. 31.]
- CHARNY, Joel R.: North Koreans in China: A Human Rights Analysis, *International Journal of Korean Unification Studies*, 13. évf., 2004/2, 75–97. o.
- CHO, Eunjung: [Qatari Firm Fires North Koreans, Cites Labor Exploitation](#) [online]. 2015. 05. 07. Forrás: *Voice of America* [2016. 10. 29.]
- CHUNG, Byung-Ho: Living Dangerously in Two Worlds: The Risks and Tactics of North Korean Refugee Children in China, *Korea Journal*, 43. évf., 2003/3, 192–211. o.
- COLLINS, Robert: *Marked for Life: SONGBUN, North Korea's Social Classification System*, The Committee for Human Rights in North Korea, Washington, 2012.
- Constitution of the Republic of Korea*, Republic of Korea. July 17, 1948. utoljára módosítva October 29, 1987.
- DEMICK, Barbara: *Nothing to Envy: Real Lives in North Korea*, Spiegel & Grau, New York, 2010.
- DEVALPO, Alain: [North Korean slaves](#) [online]. 2006. 04. 08. Forrás: *Le Monde Diplomatique* [2016. 10. 29.]
- DI FILIPPO, Anthony: *US-Japan-North Korea Security Relations: Irrepressible Interests*, Routledge, London, 2013.
- GALE, Alistair: [Pyongyang Threatens to End Venture](#) [online]. 2013. 04. 08. Forrás: *The Wall Street Journal* [2016. 10. 29.]
- H.R. 4011 (108th): *North Korean Human Rights Act of 2004*. United States Congress.
- H.R. 5834 (110th): *North Korean Human Rights Reauthorization Act of 2008*. United States Congress.
- HAWK, David: [The Hidden Gulag: Exposing North Korea's Prison Camps: Prisoner's Testimony and Satellite Photographs](#) [online]. 2004. Forrás: *davidrhawk.com* [2016. 10. 24.]
- [Highest-ranking N. Korean defector found dead](#) [online]. 2010. 10. 10. Forrás: *Korea Times* [2016. 10. 23.]
- [International Covenant on Civil and Political Rights](#) [online]. 1966. 12. 16. New York, Forrás: United Nations Treaty Collection [2016. 10. 23.]
- International Network for the Human Rights of North Korean Overseas Labor (INHL): *The Conditions of the North Korean Overseas Labor*. INHL, Seoul, 2012.
- JOO, Seung-Ho: North Korean Policy toward Russia. In: Tae-Hwan KWAK, Seung-Ho JOO (eds.): *North Korea's Foreign Policy Under Kim Jong Il: New Perspectives*. Ashgate, Farnham, 2009, 179–209. o.
- KIM, Hyung-Jim, Tong-Hyung KIM: S. Korea: [S. Korea: Senior N. Korean diplomat based in London defects](#) [online]. 2016. 08. 17. Forrás: *Associated Press* [2016. 08. 23.]
- KIM, Jaeeun: *Contested Embrace: Transborder Membership Politics in Twentieth-Century Korea*, Stanford University Press, Stanford, 2016.
- KIM, Soo-yeon: [N. Korean soldier crosses border to defect to S. Korea: military](#) [online]. 2016. 09. 14. Forrás: *Yonhap* [2016. 10. 14.]
- KIM, Yong Mok: [The Dilemma of North Korea's Japanese Wives](#) [online]. 1997. Forrás: *Japan Policy Research Institute Critique*, 4. évf., 1997/10. [2016. 10. 23.]
- KIRKPATRICK, Melanie: *Escape from North Korea: The untold story of Asia's underground railroad*, Encounter Books, New York, 2012.
- KONDO, Atsushi: The Development of Immigration Policy in Japan, *Asian and Pacific Migration Journal*, 11. évf., 2002/4, 415–436. o.
- LANKOV, Andrei: Bitter Taste of Paradise: North Korean Refugees in South Korea, *Journal of East Asian Studies*, 6. évf., 2006/1, 105–137. o.
- LANKOV, Andrei: [N. Korean Mirage Collapses in Sakhalin](#), [online]. 2009. 10. 23. Forrás: *The Korea Times* [2016. 10. 29.]
- LANKOV, Andrei: North Korean Refugees in Northeast China, *Asian Survey*, 44. évf., 2004/6, 856–873. o.
- LANKOV, Andrei: The North Korean Issue: What Can Be Done? In: *Navigating Turbulence in Northeast Asia: The Future of the U.S.-ROK Alliance*. U.S.–Korea Academic Symposium. Korea Economic Institute, Washington, 2010, 77–92. o.
- LANKOV, Andrei: *The real North Korea: life and politics in the failed Stalinist utopia*, Oxford University Press, Oxford, 2013.
- LEE, Hyeonsoo: [Life as a North Korean Refugee](#) [online]. 2016. 05. 13. Forrás: *The New York Times* [2016. 10. 23.]

- LEE, Keum-soon: Cross-Border Movement of North Korean Citizens, *East Asian Review*, 16. évf., 2004/1, 37–54. o.
- LEE, Shin-wha: Human Security and North Korean „Food Refugees”. In: *South Asian Refugee Watch*, 3–4. évf., 2002/1, 23–40. o.
- LI, Suzhuo, Yan WEI, Qunbai JIANG, Marcus W. FELDMAN: Imbalanced Sex Ratio at Birth and Female Child Survival in China: Issues and Prospects. In: Isabelle ATTANÉ, Christophe Z. GUILMOTO (eds.): *Watering the Neighbours Garden: The Growing Demographic Female Deficit in Asia*, Committee for International Cooperation in National Research in Demography, Paris, 2007, 25–49. o.
- MARGESSON, Rhoda, Emma CHANLETT-AVERY, Andorra BRUNO: North Korean Refugees in China and Human Rights Issues: International Response and U.S. Policy Options. *CRS Report for Congress*, Congressional Research Service. 26 September 2007.
- MORRIS-SUZUKI, Tessa: *Exodus to North Korea: Shadows from Japan's Cold War*, Rowman & Littlefield Publishers, Inc, Plymouth, 2007.
- MORRIS-SUZUKI, Tessa: The Forgotten Japanese in North Korea: Beyond the Politics of Abduction, *The Asia-Pacific Journal*, 7. évf., 2009/2, 1–19. o.
- Mutual Cooperation Protocol for the Work of Maintaining National Security and Social Order and the Border Areas*. Democratic People's Republic of Korea Ministry of State Security. People's Republic of China Ministry of Public Security [online]. Forrás: *nkfreedom.org* [2016. 10. 29.]
- N. Korea lays land mines near border to prevent defection by soldiers: sources* [online]. 2016. 08. 23. Forrás: *Yonhap News Agency* [2016. 10. 23.]
- NEBEHAY, Stephanie: *U.N. Expert to Probe Conditions of North Korean Workers Abroad* [online]. 2015. 03. 16. Forrás: *Reuters* [2016. 10. 23.]
- North Korean Human Rights Act – 2012 Reauthorization*. United States Congress.
- Office of the United Nations High Commissioner for Refugees*. Bullet point summary of the strategic presentation on UNHCR's operations in Asia and the Pacific. 29th meeting of the Standing Committee, March 9–11, 2004.
- POLLACK, Andrew: Korean Shooting is Casting Cloud on Signs of Thaw, *The New York Times*, February 17. 1997.
- RIGOULOT, Pierre: *Nordkorea*, Kiepenheuer & Witsch, Koeln, 2003.
- ROBINSON, W. Courtland, Myung Ken LEE, Kenneth HILL, Gilbert M. BURNHAM: Mortality in North Korean Migrant Households: A Retrospective Study, *The Lancet*, 354. évf., 1999/9175, 291–295. o.
- SCARLATOIU, Greg: *Statement of Greg Scarlatoiu, Executive Director, Committee for Human Rights in North Korea at the hearing of the Tom Lantos Human Rights Commission entitled “North Korea's Forced Labor Enterprise: A State-Sponsored Marketplace in Human Trafficking, April 29, 2015* [online]. Forrás: The Committee for Human Rights in North Korea [2016. 10. 23.]
- SCHWEKENDIEK, Daniel: A Meta-Analysis of North Koreans Migrating to China and South Korea. In: Rüdiger FRANK, James E. HOARE, Patrick KÖLLNER, Susan PARES (eds.): *Korea 2010: Politics, Economy and Society, Volume 4. Korea Yearbook*, Brill, Leiden, 2010, 247–270. o.
- Settlement Support Process for North Korean Refugees* [online]. Forrás: Ministry of Unification [2016. 10. 23.]
- SHIN, Chang-Hoon, Myong-Hyun Go: *Beyond the UN COI Report on Human Rights in DPRK*, The Asan Policy Institute, Seoul, 2014.
- SIFTON, John: “North Korea's Forced Labor Enterprise: A State-Sponsored Marketplace in Human Trafficking”. Testimony of John Sifton, Asia Advocacy Director, Human Rights Watch. Tom Lantos Human Rights Commission. United States Congress [online]. 2015. 04. 29. Forrás: Human Rights Watch [2016. 10. 29.]
- SMITH, Hazel: North Koreans in China: Sorting fact from fiction. In: Tsuneo AKAHA, Anna VASSILIEVA (eds.): *Crossing national borders: human migration issues in Northeast Asia*, United Nations University Press, Tokyo, 2005, 165–191. o.
- SONG, Jiyoung: Complex human security in North Korean irregular migration. In: Jiyoung SONG, Alistair D. B. COOK (eds.): *Irregular Migration and Human Security in East Asia*, Routledge, New York, 2014, 137–155. o.

- TANAKA, Hiroyuki: [North Korea: Understanding Migration to and from a Closed Country](#) [online]. 2008. 01. 07. Forrás: Migration Policy Institute [2016. 10. 23.]
- TOWNSEND, Liz: [North Korean Refugees Face Forced Abortion and Infanticide](#), [online]. 2002. Forrás: National Right to Life News [2016. 10. 24.]
- United Nations*. International Covenant on Civil and Political Rights. Adopted by the General Assembly of the United Nations on 16 December 1966. Notification by the Democratic People's Republic of Korea. C.N. 467. 1997.Treaties-10. (Depositary Notification).
- YOSHIHIRO, Makino: [North Korea said to be dispatching hit teams to kill defectors](#) [online]. 2016. 08. 23. Forrás: *Asahi Shimbun* [2016. 10. 23.]
- ZABROVSKAYA, Larisa V.: The Korean Peninsula and the Security of Russia's Primorsky Krai (Maritime Province). In: Clay James MOLTZ, Alexandre Y. MANSOUROV (eds.): *The North Korean Nuclear Program: Security, Strategy and New Perspectives from Russia*, Routledge, New York, 2012, 179–197. o.